Primitive

tider

21

arkeologisk
tidsskrift

Primitive
tider

Primitive tider utgis av Marie Ødegaard (redaktør), Hege Skalleberg Gjerde, Gaute Reitan, Marte Spangen, Vibeke M. Viestad og Mari Arentz Østmo
Sekretær: Andreas Ropeid Sæbø

ISSN 1501-0430

Postadresse:
Primitive tider
Postboks 6727, St. Olavs plass
0130 Oslo

E-post: kontakt@primitive-tider.com / abonnement@primitive-tider.com

Internett: <https://journals.uio.no/PT/index>

Ombrekk: Hege S. Gjerde

Trykk: Reprosentralen ved Universitetet i Oslo

©Primitive tider. Ettertrykk for mangfoldiggjøring kun etter avtale med redaksjonen.

Forsideillustrasjon: Handelsrelaterte gjenstander fra Vikingtid. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet. Fra artikkelen Metallsøkerfunn som grunnlag for kunnskap og vern. En case-studie fra Sunndal – et knutepunkt i jernalder og middelalder av Dahle *et al.* s.81-99.

Skrive for Primitive tider?

Primitive tider oppfordrer spesielt uetablerte forfattere til å skrive. Vi er interessert i artikler, kommentarer til tidligere artikler og rapporter (enkler, ikke fagfelle-vurderte tekster). Kanskje blir din artikkel neste nummers debatttema! Send inn ditt manuskript og la det få en faglig og seriøs vurdering av redaksjonen. Husk at hele prosessen kan være tidkrevende, så planegg i god tid. Innleveringsfrister finner du på våre nettsider. Det er likevel ingen grunn til å vente til siste øyeblikk, send gjerne inn før fristen!

For å lette arbeidet for deg og for oss, er det helt nødvendig at du setter deg godt inn i forfatterveiledningen og følger den. Forfatterveiledningen finner du på våre nettsider:

<https://journals.uio.no/PT/index>

Artikkelutkastet bør lengdemessig omtrent tilsvare den ferdige artikkelen. Det må med andre ord være noe mer enn en skisse/ løse ideer, men også vesentlig kortere enn en avhandling. Vi ser fram til å høre fra deg!

Kontakt oss enten pr. mail: kontakt@primitive-tider.com
eller send utkastet til postadressen over

INNHold

Fagfellevurderte artikler

Ferd og frakt over fjell og vidde	7
Kjetil Loftsgarden	
Mistet på sjøen? En nyoppdaget fiskekrok fra steinalderen i Søgne, Vest-Agder.	25
Elling Utvik Wammer, Anja Mansrud, Pål Nymoen og Frode Kvalø.	.
Variasjon i praksis?	45
Sammenføyningsteknikk – og materiale i nordnorske jernalderbåter.	
Thomas Lund	
Pløyelagsfunn i skjæringspunktet mellom forskningspotensial og forvaltningsprioriteringer: Fokus og holdninger i diskusjonen om privat metallsøking i Norge	63
Caroline Fredriksen	
Metallsøkerfunn som grunnlag for kunnskap og vern.	81
En case-studie fra Sunndal – et knutepunkt i jernalder og middelalder.	
Kristoffer Dahle, Carl Fredrik Vemmestad og Jarle Stavik	
The Fimbulwinter theory and the 6th century crisis in the light of Norwegian archaeology: Towards a human-environmental approach.	101
Ingar M. Gundersen	
Feltkurs som læringsform.	121
50 år med arkeologisk feltutdanning ved Universitetet i Oslo.	
Axel Mjærum og Steinar Solheim	
Rapporter	
Practical experiences with cross-disciplinary research – the case of Saving Oseberg.	143
Susan Braovac	
Anmeldelser	
Gustaf Trotzig: Arkeologins fotografier. Några milstolpar. KVHAA Handlingar Antikvariska serien 56. Mölndal 2018. 328 s.	149
Einar Østmo	

Ljungqvist, Fredrik Charpentier 2017. Klimatet och människan under 12 000 år. Dialogos. Stockholm.	153
Eivind Heldaas Seland	
Oma, K.A. (2018). The sheep people. The ontology of making lives, building homes and forging herds in early Bronze Age Norway. Equinox Publishing Ltd, Sheffield, UK; Bristol, CT.	157
David G. Anderson	
Bender Jørgensen, Lise, Soafer Joanna og Marie Louise Stig Sørensen (eds.) 2018 Creativity in the Bronze Age. Understanding Innovation in Pottery, Textile, and Metalwork Production. Cambridge University Press..	159
Nils Anfinset	
Dufeu, Val (2018): Fish Trade in Medieval North Atlantic Societies - An Interdisciplinary Approach to Human Ecodynamics, Amsterdam.	163
Hans Christian Küchelmann	.
Morgengry over vikingenes tid	169
Anmeldelse av utstillingen VÍKINGR, Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo	
Brita Brenna	

Bender Jørgensen, Lise, Soafer Joanna og Marie Louise Stig Sørensen (eds.) 2018 Creativity in the Bronze Age. Understanding Innovation in Pottery, Textile, and Metalwork Production. Cambridge University Press.

Nils Anfinset

Universitetsmuseet i Bergen, Universitetet i Bergen

De siste 25-30 årene har forskingen på europeisk bronsealder endret seg dramatisk fra mer regulære gjenstandsstudier med et sterkt fokus på typologi og kronologi, til studier som tegner et bilde av en dynamisk epoke i Europa hvor avanserte gjenstander ble produsert og benyttet i nettverk over hele Europa. Dette, sammen med en rekke innovasjoner og transformasjoner, skapte et Europa basert på reiser, eliter, utveksling over store avstander og omfattende endringer i hvordan man oppfattet verden. I den senere tid har dette også blitt videreutviklet og kombinert med en rekke naturvitenskaplige metoder, hvor særlig analyser av skjeletter og metall (bronse) har stått i en særstilling. Dette danner på sett og vis grunnlaget for boken *Creativity in the Bronze Age*, hvor utgangspunktet er at kreativitet er en viktig del av menneskets historie og utvikling, men at dette er et tema som i liten grad har blitt diskutert og utforsket i arkeologisk sammenheng. Boken ønsker derfor å bidra til forståelsen av kreativitet i en periode av europeisk forhistorie hvor både mangfold og integrasjon har blitt sentralt. Som tittelen avslører ligger fokuset på keramikk, tekstiler og metallarbeid. I tillegg til hovedredaktørene, bidrar ulike spesialister fra Østerrike, Sverige, Norge, Storbritannia, Danmark, Kroatia og Sveits med egne bidrag. Boken er sluttproduktet til det HERA-finansierte prosjektet *Creativity and Craft Production in Middle and Late Bronze Age Europe* (CinBA).

Boken er delt opp i en innledning, deretter tre hoveddeler – hhv. råmaterialer (Del I), produksjonspraksis (Del II) og effekter som form, motiv, mønster, farge og tekstur (Del III). Målet med de ulike delene er å åpne opp for diskusjoner omkring kreativitet med utgangspunkt i generelle betraktninger omkring de enkelte råmaterialene, som ledes over til en serie av konkrete case-studier som skal fungere som «snap-shots». Hver av hoveddelene har igjen en introduksjon, kapitler knyttet til de ulike materialene som er studert, og et kort reflekterende kapittel til slutt etter hver hoveddel. I hoveddelen som omfatter produksjonspraksis og ulike effekter (hhv. Del II og III), har de også en rekke case-studier som er tematisk knyttet opp til de respektive hoveddelene. I tillegg har boka et konkluderende kapittel.

Innledningsvis peker redaktørene på at kreativitet er utfordrende å undersøke mht. bronsealderens Europa, fordi det ikke finnes noen enhetlig teori og rammeverk som kan benyttes for å forstå kreativitet (p.3). Derimot blir det argumentert for at kreativitet et produkt av en intensjon og en prosess (p.4), som er nært knyttet opp til studier av endringer i materiell kultur. Dette blir fulgt opp med å skape et rammeverk for forståelse av kreativitet generelt, og hvordan dette er knyttet til materialitet og særlig oppmerksomhet. Innovasjon skilles fra kreativitet som blir sett på som et bredere fenomen.

Boken søker derfor å fokusere på hvilke forhold man finner kreativitet under og hvordan det er bygget opp.

Del I tar for seg hvordan de ulike råmaterialene til metall, tekstiler og keramikk er benyttet, og hvordan kreativitet spilte en vesentlig rolle i håndteringen av disse materialene. Råmaterialene var allerede kjent fra tidligere perioder og de respektive kapitlene gir her en oversikt og bakgrunn for utviklingen av tekstiler fra bl.a. plantefibre til ull, utviklingen av metallurgi og den intensjonelle bruken av legeringer og da særlig tinn-bronse, samt ulike stadier i fremstillingen av keramikk. Her vektlegges særlig egenskapene til råmaterialene som enten først ble oppdaget eller erkjent i bronsealderen, og førte derfor til utviklingen av en ny chaîne opératoire som en respons til de utvidede egenskapene til disse råmaterialene (p.21). Det trekkes frem at kreativiteten er nært knyttet til forventet resultat og spesifikke valg, hvor også metall og keramikk kan skape oppmerksomhet på basis av farge, form og andre egenskaper. Både med hensyn til metall og keramikk, handler kreativiteten derfor også om å kunne se og vurdere variasjonen i materiale og kontrollere denne i forhold til ønsket utfall hvor man hele tiden må søke løsning på problemer som en del av kreativiteten. Slik sett argumenterer redaktørene for at det er en tett forbindelse mellom råmaterialets egenskaper og kreativitet.

Del II tar for seg produksjonspraksisen hvor den analytiske tilnærmingen er koblet til sekvenser eller chaîne opératoire. Her blir kreativitet i produksjonsprosessen trukket fram i lys av at disse materialene nå fører til endret organisering av arbeidet og sosiale relasjoner. Her er det særlig sentralt at kreativiteten blir sett i sammenheng med eksisterende måter å gjøre ting på, så vel som en utvikling av nye måter og former å produsere på. Dette leder oss direkte over på de konkrete produksjonsprosessene og sekvensene knyttet til tekstiler, metallgjenstander og keramikk, hvor også «communities of practice» blir trukket inn. Dette blir etterfulgt av fem case-studier som mer inngående fokuserer på hvordan gjenstander ble produsert. Sophie

Bergerbrant tar for seg spinnehjul fra en bronsealder-tell i Ungarn og påviser at de har relativt stor variasjon i vekt. Dette indikerer ulike typer garn og derfor at ulike typer tekstiler ble benyttet, og at kreativiteten på den måten var intensjonell og planlagt. Grahame Appleby og Marie Louise Stig Sørensen tar for seg utviklingen av støpeformer, hvor det blir argumentert for at de ble testet ut og eksperimentert med i en tidlig fase som et ledd i den kreative utviklingen av metallurgi i bronsealderen. Fra Serbia tar Sarah Coxon for seg kremasjonurner i en analyse basert på chaîne opératoire, og viser hvordan den underliggende kreativiteten kommer til uttrykk med stor variasjon og rom for intensjonelle endringer. Sølvi Helene Fossøy viser hvordan produksjonen av skandinaviske tekstiler fra bronsealder gir oss innsikt i både ferdigheter og kreativitet, hvor materialet viser en langt større variasjon enn tidligere antatt, og et tydelig skille mellom mer generelle tekstiler og spesialiserte tekstiler. Lise Bender Jørgensen avslutter casene med utgangspunkt i de vridde armbåndene og halsringene fra bronsealderen i Skandinavia, og peker på at det er en forbindelse mellom spinning og kosmologien i bronsealderen som ble brutt og reversert for å passe til nye redskaper i tekstilproduksjonen.

Del III tar for seg de endelige produktene og deres utforming, hvor nye former for design blir diskutert, samt at ulike estetiske sider blir trukket fram og satt inn i ulike sosiale og ideologiske rammer. Her blir det særlig trukket fram koblingen mellom kreativitet og forestillingsverden (kosmologi), og at det er nettopp i dette rommet kreativiteten virkelig får utvikle seg. Gjennom ti case-studier blir ulike ferdige gjenstander, produksjonsmåter og materialer diskutert samt egenskapene deres til å skape ulike effekter, som form, farge, motiv, mønster og tekstur. Dette drøftes på basis av estetiske elementer, så vel som sensoriske og kosmologiske elementer i materialet. Her viser de ulike casene hvordan enkelte bronsealder-gjenstander var nært knyttet opp til bronsealderens forestillingsverden. Helga Rösler-Mautendorfer peker på at danske kvinnebluser

ble produsert innenfor visse normer, men med individuelle tilpasninger, mens Flemming Kaul fokuserer på de danske barberknivene som et medium for kreativitet og mening ved at de har elementer som er hentet fra middelhavsområdet og Sentral-Europa. Knivene representerer regionale kreative responser fra områder lenger mot sør, men har helt klart symbolsk og ideologisk forankring knyttet til solens betydning i bronsealderen. I en annen case kobler Kaul kreativiteten i bronsealderen ikke bare til motivene, men også hvordan gjenstander som solvogner og barberbladene var lagd og benyttet, hvor bevegelse fra venstre mot høyre var en del av verdensbildet som ble uttrykt. Darko Maričević og Joanna Soafer tar for seg fugleformede og fugledekorerte keramiske gjenstander i den nedre delen av Donau-regionen. Her viser de til ulike variasjoner over et tema, som gav rom for å utforske kreative sider med hensyn til form og dekor. Marie Louise Stig Sørensen og Grahame Appleby tar opp utformingen av barberkniver fra bronsealderens Danmark, og argumenterer for at de illustrerer betydningen av skipet, men at både form og dekor endrer seg mot slutten av bronsealderen og forsvinner som en respons på nye symbolske og ideologiske forbilder. Sebastian Becker relaterer kreativiteten til sensuelle elementer i kosmologien hvor særlig fuglemotivet er fremtredende i metallarbeider mot slutten av yngre bronsealder. Hun argumenterer for at dette hadde en egenverdi i hvordan bronsealderens kosmologi ble materialisert, hvor både den fysiske formen og de akustiske egenskapene var viktig. På den måten var kreativiteten med på å skape en sansbar kosmologi gjennom materialet. Soafer tar i sitt case opp endringer over tid i utformingen av keramikk. Dette kobles til en kreativ prosess hvor viktige myter blir materialisert. Her utgjør keramikken derfor en form for portabel kosmologi. Karina Grömer på sin side fokuserer ulike sider ved tekstiler som mønster, struktur, tekstur og dekor, og peker på at det er relativt få tekstiler fra bronsealderen som er dekorert med motiv, samt at selve produksjonsprosessen gir lite rom for kreativitet, men at ulike valg gjennom prosessen påvirker

sluttproduktet. Soafer og Sanjin Mihelić peker på at mønstre, farge og tekstur i et keramikkompleks kalt Encrusted Pottery i Ungarn er nært knyttet sammen, selv om de varierer over tid, og slik sett viser en del av den kreative prosessen. I den siste materialstudien i boken tar Grömer et al. opp hvordan Litzenkeramikk har ulike dekorative uttrykk med snoravtrykk, noe som skaper et inntrykk eller en effekt av vevde bånd rundt keramikken.

Avslutningsvis peker hovedredaktørene på at utforskningen av kreativitet i bronsealderen er utfordrende (p. 298), men argumenterer for at kreativitet har en rekke sider knyttet til innovasjon og endring, så vel som kosmologi og estetikk.

Denne boken føyer inn i det økte forskningsmessige fokuset på bronsealderen, og den tar opp noen fundamentale menneskelige sider som ikke umiddelbart er målbare men likevel analytisk viktige i studiet av bronsealderen. Både fokuset og resultatene er i så måte viktige i en tid hvor man lett kan neglisjere mellommenneskelige forhold som mindre relevant i forståelsen av forhistorien. Redaktørene av boka har derimot valgt et format eller snarere en presentasjonsform som gjør den til en noe variert leseropplevelse. Slik boka er strukturert, blir det vanskelig å følge de store linjene i materiale og temaene som blir presentert. Boka kan selvsagt leses på flere måter avhengig av interesse og tema. Den kan leses fra perm til perm (noe som i seg selv ikke anbefales), den kan leses ved f.eks. kun å følge tekstilene gjennom de ulike fasene fra råmateriale til endelig produkt knyttet til effekter og kreativitet, eller bare fokusere på en av hoveddelene i boken, f.eks. produksjon. Til tider virker hovedtemaet – kreativitet – som en pålagt øvelse man må innom, uten at det fører til mer konkrete diskusjoner knyttet til kreativitet i de ulike casene. Del 3 fremstår som en hoveddel i boka med ti enkeltstående case-studier, mens særlig del 1 fremstår som noe vel generell. Boken hadde trolig stått seg like godt uten denne delen. Dette gjør også at boken slik sett blir noe ujevn, med svært generelle presentasjoner om bl.a. metall og metallurgi, så vel som keramikk

og fibre for tekstiler i første del. De to øvrige delene har et annet detaljnivå hvor forskningen på de ulike materialene kommer betydelig bedre frem.

Det teoretiske nivået i boka er også noe varierende og tildels uforløst. Blant annet kunne hovedtemaet – kreativitet – med fordel vært diskutert mer inngående. Hva er kreativitet, og hvordan fungerer det i sosial praksis og hvordan manifesterer kreativitet seg materielt? Og hvor kommer kreativiteten fra? Dette gjelder særlig hvordan kreativitet virker inn på den materielle utviklingen, både over tid og under ulike forutsetninger?

«Communities of practice» blir også bare tatt opp delvis og fremstår som noe knapt. Dette er synd, fordi noe av kjernen til å forstå hvordan kreativitet virker inn i et samfunn og de sosiale mekanismene knyttet til kreativitet ligger nettopp her. Kreativitet er åpenbart påvirket av hvordan vi mennesker får ideer, og det hadde her vært naturlig å trekke inn diffusjon, med diffusjon av ideer som et sentralt element. Man låner og blander ideer og synsinntrykk, og her kommer også estetikken inn, samt hva som er sosialt akseptabelt. Kreativitet er også koblet til innovasjon i kraft av at det er originalt, men den begrenses av hva som er akseptabelt innenfor visse sosiale rammer og kontekster. Som Robert J. Sternberg og Todd I. Lubart (1999:3) påpekte for lenge siden er kreativitet koblet til ulike nivåer, både individuelt og på et samfunns-messig plan for å kunne løse praktiske daglige problemer, så vel som sosiale og økonomiske utfordringer som har betydning for store deler av samfunnet. Slik sett er kreativitet åpenbart også knyttet til ulike psykologiske, kognitive og pragmatiske elementer som burde vært trukket inn. Et element som ikke blir diskuterte er den tause kunnskapen – jfr. Michael Polanyi (1966), som er nært forbundet både med læring og med kreativitet. Nettopp her er det snakk om de ferdigheter og kunnskap om et materiale som blir formidlet fra en generasjon til den neste, og som blir koblet med synsinntrykk og ideer – noe som skaper kreativitet, endring og variasjon over tid.

Normalt er arkeologer opptatt av tydelige avgrensinger i tid og rom. Denne boka derimot har et bredt geografisk og tidsmessig perspektiv, hvor det meste av fokuset ligger på Sentral-Europa og Danmark. Et tydeligere komparativt og mer synkront perspektiv ville gjort at vi ville fått et enda bredere og bedre bilde av kreativiteten i bronsealderens Europa. Tidvis savnes også illustrasjoner og kart, som kunne gjort leseropplevelsen både bedre og tydeligere. I sum er boka av noe varierende kvalitet, men den tar opp et forskningstema som tidligere har vært svært lite berørt innenfor arkeologi, et tema som trolig kommer til å bli mer aktuelt i tiden som kommer, nemlig hvordan kreativitet utvikler seg over tid og påvirker oss i ulike sosiale sammenhenger, ikke minst materielt.

Referanser

- Polany, M. 1966 *The Tacit Dimension*. Peter Smith, Gloucester Mass.
- Sternberg, R. J. and T. I. Lubart 1993 The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms. In *Handbook of Creativity*, R. J. Sternberg (ed.), pp. 3-14. Cambridge University Press, Cambridge.